

TÖRTÉNELEMTUDOMÁNY ÉS KÖZMŰVELŐDÉS

A korunkban kibontakozó tudományos-technikai forradalom áldásos hatását az élet minden területén érezzük. Közismertek azonban azok a veszélyek is, amelyek a tudomány és a technika forradalmi átalakulása révén fenyegetik az egész emberiséget. A nemkívánatos mellékhatások egyike: a természettudományok, a műszaki ismeretek felértékelődése együtt járt a humán műveltség lebecsülésével. A tudományos életben, az iskolai oktatásban és a közművelődés területén egyaránt szembetűnő ez a tendencia, amelynek egyik legkirivóbb megnyilvánulása volt nálunk a történelemnek az érettségi tárgyak sorából való átmeneti törlése. A humán műveltség háttérbe szorulása, a történelmi ismeretek hiányosságai és szemléletzavarai súlyos problémákat hoztak felszínre. Megfogalmazódott a két kultúra koncepciója, s a két kultúra távolodásának, sőt szembenállásának lehettünk tanúi.

A műveltségesszmény, részben a kultúra válságának hatására kialakult hazai vitákban bebizonyosodott, hogy az ideális műveltségtartalom alapja a múltunk s jelenünk alapos ismerete lehet csak. A marxista történetiség elve egységbe fonhatja a társadalom- és természettudományok elkülönült területeit.

Le kell küzdenünk a szakemberképzés egyoldalúságait. A csak műszaki, természettudományos ismeretekkel rendelkező szakember a legtöbb esetben kevésbé értékes szűkebb szakmai szempontból is, mint az, aki széleslátókörű, a humán műveltséget is megszerezte. "Azt szoktuk mondani: a világnak műveltséget is megszerezte."

szakemberekre van szüksége, hogy előrehaladhasson, és ez így igaz. Én mégis úgy fogalmaznék, hogy teljes emberi életet élő embereket szeretnék a szakmákban látni. Ehhez a teljességhez azonban csak a történetiségen át vezet az út, mert önmaga helyét a jelen világban csak az képes megtalálni, kijelölni, aki ismeri az eddig megtett utat is. Viszonyítás és önismertet csak így alakulhat ki bárkiben." - Mondotta Simonyi Károly, a Műszaki Egyetem tanára 1974-ben egy interjú alkalmával. Ugyanerről a kérdéstről Szent-Györgyi Albert: "Természettudós vagyok, tehát azt várja tőlem, mondjam, hogy az iskolában a természettudomány a legfontosabb. Szerintem azonban sokkal fontosabb a történelem ismerete, mert az emberiségnek csak a múltjából lehet tanulnia. Más kiindulási anyag nem áll rendelkezésünkre.

Csak az a kérdés, mit tanítunk történelemnek..."

"... amikor azt mondom, hogy az iskolában a történelem az elsőség, ezt úgy tessék érteni, hogy az ne hazug áltörténelem legyen, amelyet nekem tanítottak, hanem az igazi történelem! Mutassa a zenét, az irodalmat, a művészeteket, a tudományokat, mindenkit, akik alkottak, akik építették a világot: mindig felépítették azt, amit a nagy rombolók leromboltak! A fölnyomó erőt mutassa elsősorban!"

"... az igazi történelem én szerintem az emberi alkotómunka és az alkotó emberek története".

Az MSZMP KB mellett működő Kulturpolitikai Munkaközösség 1974-es állásfoglalásában olvashatjuk: "Nemzeti hagyományaink ápolását az oktatásban, a közművelődésben és a propagandában jobban, szervezettebben kell egybekapcsolni magának a történetiségnek - a történeti szempontnak - az érvényesítésével." /A szocialista hazafiság és a proletár internacionalizmus időszerű kérdései. Kossuth Könyvkiadó, 1974. 44. old./ Ugyanezt a gondolatot hangsúlyozza a Politikai Bizottságnak

a propaganda és agitáció időszakú kérdéseiről hozott 1981. áprilisi határozata is.

A történelemtudomány fentebb megfogalmazott misszióját azért képes teljesíteni, mert feladatának nem az elmúlt események öncélú vizsgálatát tekinti, hanem igazi célja és értelme múltunk megismerése és értelmezése által jelenünk formálása. Mai gondjaink, problémáink aligha érthetők és oldhatók meg történelmi perspektíva nélkül. A történelemben egykor jelentkező választási lehetőségek megismerése segítséget nyújt a jelen döntéseivel. Közel- és régmúltunk elhibázott döntései is tanulsággal szolgálhatnak. A történettudomány nem tekinti feladatának a "mi történt volna, ha" kérdés kutatását, de feladata a múltban rejlő lehetőségek feltárása, amelyeket vagy kiaknáztak, vagy elszalasztottak.

Korunk az emberi történelem talán legnagyobb horderejű fordulópontja. Az emberi nem általános felvirágzása vagy a végpusztulása felé tartunk. "Az atomkorban hatalmunkban áll, hogy utoljára válasszunk..." írja Toynbee. Érthető tehát, hogy a gondolkodó ember a történelem értelmét keresi, vallatja múltját, megnő a történelem iránt az érdeklődés.

Napjainkban, amikor az anyagi és gazdasági szempontok igen nagy súllyal esnek latba, felvetődik a történelem hasznosságának kérdése. A történelem fentiekben is vázolt közvetlen társadalmi, erkölcsi hasznossága mellett nem vitatható közvetett anyagi hasznossága sem, amint ezt Berend T. Iván Napjaink - a történelemben /Magvető, 1980/ című munkájában számos bizonyító erejű példával igazolt. Elegendő talán itt a gazdaságtörténeti és a harmadik világgal kapcsolatos kutatásokra utalni. A budapesti gazdaságtörténeti világkongresszusnak is az egyik fő jellemzője az volt, hogy a múlt gazdaságának történetétől, a gazdasági fejlődés törvényszerűségeitől a mai problémák megoldásának kereséséig vezetett a szakmai vita. A jelen kérdéseit nem lehetett figyelmen kívül hagyni. A történészek megkísérelték, hogy feleletet adjanak ezekre a

kérdésekre, s további feladatuknak tekintik kutatásaik eredményének hasznosítását.

Aczél György írja: "Viszonyunk a távoli-közeli múlthoz egyáltalán nem csupán elméleti és történeti kérdés. A múlt egészét és részleteit illető állásfoglalásunk mindennapjaink gyakorlati tevékenységét is meghatározza. Mert új gondjaink megoldásához nincsenek kész receptjeink, s a történetiség elve nélkül mai helyzet tudatunk hamissá válik." /A szabadság rendjéért. Kossuth Könyvkiadó, 1979. 33. old./

A közmívelődés szakemberei, irányítói számára nem közömbös az sem, hogy a történelem a szórakoztatás egyik nemesebb változatát is jelenti. Ahogyan Marc Bloch, az ismert francia történész szellemesen írja: "Persze a történelem, még ha minden egyébre alkalmatlan volna is, még mindig érvként hozhatná fel maga mellett azt, hogy szórakoztató. Vagy pontosabban, mivel szórakozását mindenki tetszés szerint választhatja meg, legalábbis igen sokak számára az." /A történelem védelmében. Gondolat, 1974. 48. old./ Természetesen nem vonatkozik ez minden történelmi tárgyú előadásra és történelmi könyvre, bár a közérthetőséget, a jó és szép stílust a történész becses adottságai között tartjuk számon. Klio, a múzsa azonban úgy látszik nem minden történészt csókolt homlokokon. Komolyra fordítva a szót, a történelem a közmívelődésben a legnagyobb mértékben megfelel annak a követelménynek, amit az MSZMP 1974-es közmívelődési határozata úgy fogalmazott meg, hogy a szórakozás iránti természetes igényeket pozitív irányba alakítva, fejlesztve kell kielégíteni.

A történettudomány és a különböző eszközökkel és szinten folytatott történelmi ismeretterjesztés kisebb-nagyobb mértékben befolyásolja, alakítja népünk történelmi tudatát. A hazai közgondolkodásban a történelemnek hosszú időre visszatekintve kivételes szerepe volt és jellemző ma is. /V.ö.: Pach Zsigmond Pál: Történelem és közgondolkodás. Népszabadság, 1983. július 21./ Erőteljes történelmi beállítottságú

továbbá a magyar politikai gondolkodás is. A viszonylag "szerecsébb" sorsú nyugat-európai népek számára az újkori történelem a felemelkedést, a gazdagodást hozta szinte természetes módon. Közép-Kelet-Európa, így Magyarország számára azonban a történelem eme szakasza a perifériára való kerülést, a lemaradást, a nemzeti függetlenség tartós hiányát hozta. Mindez magyarázza a történelem iránti felfokozott érdeklődést. A történelem, a történetírás ebben a térségben véresen komoly kérdéssé vált, nagy sorskérdések hordozójává.

A történelmi tudat pozitív befolyásolása, a marxista történelemszemlélet kialakítása rendkívül bonyolult feladat. Többek között azért is, mert nem tudjuk pontosan mit jelent, illetve milyen síkjai, rétegei vannak. Az 1982 júniusában Egerben "Történelem és közgondolkodás" címmel összehívott tanácskozáson többen felvetették ezt a problémát. Kiss Artúr professzor figyelemreméltó hozzászólásában kifejtette, hogy a történelmi tudat a múlttól szóló ismeretek, a múlt értelmezésének, a múlttal való érzelmi viszonyoknak, a múlt és jelen viszonyításának együttese. A történelmi ismeretek az iskolában, az ismeretterjesztés révén és önképzéssel alakulnak ki. Történelmi ismereteket közvetíthetnek továbbá a különböző politikai rendezvények, ünnepélyek is. Nem lebecsülhető forrása a múlttal való ismereteinknek a család, amely különösen gyermekkorban nyújt hosszú időre meghatározó ismereteket. A történelmi ismereteken alapul a múlt értelmezése, értékelése, ám relatív önállósága van. Az ismeretek nem automatikusan befolyásolják az értékítéleteket. Mondani sem kell, hogy a tömegek múltértelmezése, egy-egy esemény értékelése nem mindig esik egybe a "hivatalos" értelmezéssel. Kivételes súlyú a múlttal való érzelmi viszony, mi az, amit szenvedéllyel vállalunk vagy elutasítunk. A történelmi tudatban közismert jelenség a múlt és a jelen egybevetése, egy-egy történelmi periódus valamilyen más típusú fejlődéshez viszonyított értékelése.

A történelmi tudat szerkezetével kapcsolatosan elmondottak egyúttal jelzik a tudatformálás útját-módját, hatásmechanizmusát. Mindenekelőtt óvnak bennünket a tudatformálást illetően az illúzióktól, a gyors sikerek alaptalan reményétől.

A történelmi tudat szerves részét képezi a nemzettudatnak, a nemzeti önismeretnek. Bizonyos értelmiségi körökben az utóbbi években gyakran hangoztatják, hogy nemzettudatunk gyengül és zavarokkal küszködik.

Arról persze kevés megbízható adat áll rendelkezésünkre, hogy mihez viszonyítva és mennyire gyengül a nemzettudat. A Társadalomtudományi Intézet megbízásából folytatott vizsgálat eredményei szerint a megkérdezett lakosság 65 %-ának pozitív a magyarsághoz való viszonya. Közöttük igen nagy számban találjuk az idősebb korosztályok képviselőit és az alacsonyabb iskolai végzettségűeket. 8 % azoknak az aránya, akik negatív válaszokat adtak, és ugyancsak 8 % a közömbösök aránya. 19 % ambivalens, azaz egymással ellentétes, vegyes érzelmeket táplál magyarságát illetően. Az utóbbiak között kiemelkedően sok a magasabb iskolai végzettségű. Elgondolkodtató adatok ezek, további vizsgálódásra ösztönöznek, de nem utalnak katasztrófális helyzetre, amelyet némelyek emlegetnek.

Írók, szociográfusok igen szenvedélyesen szólnak történelmi tudatunk, nemzettudatunk gyengüléséről, ellentmondásairól történészeknek, politikusnak egyaránt címezve mondandójukat. E megnyilatkozások figyelmen kívül nem hagyható gondolati tartalmat is hordoznak, de nem mentesek a nyilvánvaló túlzásoktól sem.

Páskándi Géza az egri tanácskozáson álobjektivitástól óvta a történészeket, és a nemzettudat alakításával kapcsolatos feladataikra figyelmeztette őket, kimondva-kimondatlanul a jelenlegi történetírást is jellemezve ezzel.

A tanácskozáson részt vevő történészek a történetíró függetlenségét és szabadságát féltve szóltak. Ma már senki sem mondja meg a történésznek "felülről", hogy mit írjon; ne diktáljon tehát most neki senki "alulról" sem, mondták. A hősi példák historizáló feltárása helyett, bármennyire erősitené is ez a nemzettudatot látszólag, reális nemzeti önmegismerésre van szükség. Csak ez szolgálhat a nemzettudat erős bázisául. Másrészt, kétségtelen a történelemtudomány, a történész felelőssége, de hiba lenne szerepét túlbecsülni. Nem élhet egy nemzet - úgymond - a történelemből.

A közelmúltban számos felmérés, szociológiai vizsgálat riasztó képet festett ifjúságunk történelmi ismereteinek hiányosságairól. Néhányat a Mozgó Világban olvashattunk ezek közül. Az adatok rendkívül alkalmasak arra, hogy felkorbácsolják a kedélyeket, valóságtartalmuk azonban gyakran megkérdőjelezhető. Mindenekelőtt azért, mert viszonylag kis csoportokról van szó, s még hazai összehasonlító adatok sem állnak rendelkezésünkre. Valószínűleg hasonló eredményeket kapnánk akkor is, ha mondjuk matematikai vagy kémiai ismeretek után érdeklődésnek szakmunkástanulók vagy akár egyetemest végzetek körében. Persze ez nem lehet vigasz. Az viszont igen, hogy a történelem iránti érdeklődés az utóbbi időben megerősödött. Bizonyítja ezt többek között a 40 ezer példányban megjelenő História népszerűsége, az emlékiratok és népszerűsítő munkák iránti kereslet. Az érdeklődés pedig az ismeretek bővülését eredményezheti.

A Társadalomtudományi Intézet felméréseinek adataiból kiderül, hogy történelmi érdeklődés az iskolai végzettség és az urbanizációs szint függvénye. A férfiak általában érdeklődőbbek, amit az iskola sem egyenlít ki. Mindez a korai szocializációra utal, a történelem iránti érdeklődés és fogékonyság kialakításának iskolai és családi lehetőségeit mutatja. A vizsgálat is rámutatott, hogy a régmúlt iránti érdeklődés nagyobb, mint a közelmúlt problémái iránti. Ezt alátámasztja például a Forrás 1981. novemberi számában megjelent östörténeti összeállítás meglepően nagy visszhangja, a szerkesztőségnek küldött levelek tömege.

A történelmi ismeretek bizonytalanságának egyik forrása az is, hogy a trianoni békeszerződéssel korábbi történelmünk színterének kétharmada az új országhatárainkon túlra került. Az 50 év alatti korosztályok nem tájékozottak megfelelően arról, hogy a történelmi események színhelyei jelenleg mely ország területén találhatóak. Az objektív helyzet nyilván lezárt kérdés, a történelem és földrajz oktatására azonban nagyobb feladat hárul, mint amit jelenleg vállal.

Az egyetemi marxizmus-leninizmus oktatás során gyakran tapasztaljuk, hogy a hallgatók nem ismerik a történelmi személyiségeket, s a magyar történelem olyan kiemelkedő személyiségeinek életútjáról, mint Károlyi Mihály, Bajcsy-Zsilinszky Endre, Kun Béla stb. alig tudnak valamit. A történelmi alakok megítélése a tanultak dacára leegyszerűsített, fekete-fehér sémában történik. Hasonló megállapításra jut a Társadalomtudományi Intézet megbízásából szélesebb körben folytatott vizsgálat is az 1950-es évek vezető politikusait illetően. Természetesen nem a példaképek gyártása segíthet ezen, ez nem lehet célja se a történettudománynak, se a történelmi tudatot formáló egyéb tényezőknek. A példaképnek mint valami védőszentnek a követése tulajdonképpen nem érdeke az emberiségnek. Közismert, hogy a követésre ajánlott személyiségeknek sok negatív vonásuk is volt, vagy lehetett. A történelmi személyiségek életpályájának, tevékenységének, küzdelmeinek ismeretére mégis szükség van erkölcsi, politikai attitűdök kialakításához. Jelenleg például a történelmi ismeretterjesztésnek jobban szem előtt kellene tartania, hogy kiemelkedő személyiségekre, áldozatokat és kockázatot vállaló jellemekekre nemcsak a forradalmi időszakokban, hanem a reformkorszakokban is szükség van, ha talán nincs még nagyobb szükség.

Történelmi tudatuk zavaraihoz hozzájárult a nacionalizmus elleni harcunk néhány tévútja is. Mindenekelőtt az, amire Illyés Gyula is felhívta figyelmünket: minden nacionalizmus ellen kell küzdenünk, nemcsak saját nacionalizmusunk ellen. Nem tagadva persze, hogy ez utóbbi a fő feladatunk. Másrészt nem volt minden nacionalizmus, ami ellen felléptünk, ezzel

bizonytalanságot okoztunk, mintegy hirbe hoztuk, gyanússá tettük az igazi hazafias, nemzeti érzelmeket és megnyilvánulásokat is. Végezetül pedig a nacionalizmus elutasítása csak részben jött belülről és alulról mint igény, jelentős részben kívülről és felülről kikényszerítettnek tünt, táplálva a nemzeti sértődöttséget. A nacionalizmus elleni küzdelem másik buktatója volt, hogy nem figyeltünk fel idejében a kozmopolitizmus veszélyére. /V.ö.: Király István: Hazafiság és forradalmiság. Kossuth Könyvkiadó, 1974. 155-158. old./

Szociológiai felmérések tanúsága és pedagógiai, közmivelődési gyakorlati tapasztalatok alapján állíthatjuk, hogy figyelemreméltóan széles körben jellemzi nemzettudatunkat a nemzeti szegyenérzet. Különösen nagymérvű ez a fiatalok és a felsőfokú végzettségűek között. Az indokok között legnagyobb súllyal 1945 előtti történelmünk eseményei szerepelnek, sokkal ritkábban mai gondjaink, problémáink.

Sok ember meggyőződése, hogy a balsors kiválasztott népe vagyunk, szerencsétlen sorsú nemzet. Még nemzeti himnuszunk is ezt sugallja. Hajlamosak vagyunk arra, hogy vereségeinket balsorsnak tüntessük fel. A történeti tudatformálás egyik fő feladata annak a felismerésnek a terjesztése, hogy a vereség bizonyos szempontból hasznos is lehet, hozzájárulhat a világ realisabb szemléletéhez. Tanulságos lenne arról is beszélni, hogy korábban válságokon és vereségeken hogyan jutottunk túl. Aczél György mondotta egy interjú alkalmával: "Magyarország mindig képes volt olyan társadalmi és politikai erőket kifejleszteni, amelyek meghallották a kor szavát; történelme folyamán többször is megkísérelte utolérni az előtte járókat. Igyekezett az elsők közé kerülni, vagy legalábbis a csúcok közé lébe férközni, de a lejtőn mindig visszacsúszott, vagy vissza-lökték. Olyan mélyre mégsem zuhant, soha úgy össze nem zúzta magát, hogy ne akart volna újból feljutni a csúcsra." /Beszélgetések Magyarországról, szocializmusról. Kossuth-Magvető, 1982. 11-12. old./

Az előzőeknél nem kevésbé rombolja a nemzettudatot a kis ország komplexus, amely szerint mint kis ország ki vagyunk téve a nagyhatalmak játékának, sorsunkat nem mi irányítjuk, történelmünk is igazolja kiszolgáltatottságunkat. A világgazdaság válságtünetei, a magyar munka leértékelődése, a gazdasági ingatagság stb. új erőt kölcsönzött ennek a téveszmének.

A nemzettudat zavarainak azonban létrejöttek a hamis kompenzáló tényezői a múlt vonatkozásában is. Mint már annyiszor, ismét történelmi legendák újulnak meg és újak is születnek mintegy közkívánatra. A gazdag példatárból csak Széchenyi és Teleki Pál meggyilkoltatását és Kassa román bombázását említem. A történészek, érthető módon, hevesen tiltakoznak a tudomány által már tisztázott kérdések történelemhamisításnak beillő szerepeltetése ellen a sajtóban, rádióban és TV-ben. Felvetik az írók felelősségét, hogy meddig terjed az írói szabadság. A historizálás és hazug mítoszteremtés ellen irodalmáraink egyike-másika is felemelte szavát. /V.ö.: Zöldi László:Halálifonál. Élet és Irodalom, 1982. júl. 16./

A második világháború történetének, Magyarország részvételének kérdéseit a marxista történettudomány lényegében már feltárta, kevés lezáratlan, megválaszolatlan kérdést hagyva. A háborúban való részvételünk azonban a közgondolkodásban, népiünk történelmi tudatában nincs teljesen lezárva. Nemeskürty István /Rekviem egy hadseregért/ vagy Simonffy András /Kompország katonái/ könyvének, televíziós sorozatoknak a sikere, visszhangja mutatja, milyen nagy a kielégítetlen érdeklődés. Hasonló érdeklődést váltottak ki háborús emlékiratok /Kádár Gyula, Bárczy István/, amelyek azonban nem nélkülözik a mentségkeresés, az öngigazolás hibáját sem. Persze mindenki úgy emlékszik és arra, amire akar. A kiadó felelőssége lett volna ezeket bíráló megjegyzésekkel ellátni. A felfokozott érdeklődés is utal arra, hogy a második világháborúval kapcsolatosan tapasztalható bizonyos "kibeszéletlenség". Ez azonban inkább csak nyilvános kibeszéletlenség, hiszen a nem hivatalos információs csatornákon nem lehet leállítani az információk áramlását. Családi körben a háborús él-

mények éppen úgy beszédtémát jelentettek, mint az első világháború után. Ezeknek a beszélgetéseknek a jelentőségét hiba lenne lebecsülni. A nyilvános kibeszéletlenségnek okaira világosan rámutatott Juhász Gyula történész /Élet és Irodalom, 1982. június 25./ . A katona beszélő kedvét csökkentette, hogy a szovjet katonák ellen harcolt, a zsidóságot pedig az némitotta meg, hogy továbbra is itt akart élni.

A magyar zsidóság világháborús tragédiájával újabban Ránki György cikke /Magyar holocaust. Élet és Irodalom, 1982. június 18./ és Bokor Péter: Eichmann Budapesten című dokumentum filmjének nyomán találkozott közvéleményünk. A visszhang bizonyítja, ez a téma ma is mély érzelmeket kavart fel, s adóságunk is van még nem kevés. Ránki György cikke sem vitaindítóként íródott, hanem egy külföldön megjelent könyv kapcsán.

A felszabadulás helye sem teljesen egységes történeti tudatunkban. A tömegek jelentős részében nem tudatosult a nagy történelmi fordulat jelentősége már 1945-46-ban sem. Ennek oka nemcsak a Horthy-korszak antikommunista, szovjetellenes propagandája, hanem az is, hogy a lakosság döntő többsége a felszabadító harcok során találkozott a háború borzalmaival. A háború 1944. március 19-e előtt is súlyos terhet jelentett a lakosságnak, de a háború igazi rémségével csak ezután, különösen pedig amikor a szovjet csapatok Magyarország területére léptek, akkor ismerkedett meg. Az 1950-es évek egyoldalú propagandája tovább torzította a felszabadulással kapcsolatosan kialakult képet. De még most is, majdnem 40 év után felvetődnek fiatalok körében olyan kérdések, hogy miért április 4-e a legnagyobb nemzeti ünnepünk, hiszen akkor nem mi tettünk valamit, hanem értünk tettek.

Növekvő érdeklődés mutatkozik az "50-es évek" iránt, amit az irodalom és a filmművészet legújabb alkotásai is táplálnak. Erről a bonyolult, ellentmondásos időszakról árnyalt, a történeti hűségnek megfelelő történelmi tanulmányokra, monográfiákra lenne szükség. Néhány figyelemreméltó eredmény máris született, hogy csak Berend T. Iván gazdaságtörténeti munkái-

ra, vagy "A magyar népi demokrácia története 1945-1962" című könyvre utaljak. Az elvárások azonban az eddigiéknél nagyobbak, de ezt a történettudomány teljesen kielégíteni még nem tudja. Ennek oka a források viszonylagos zárttsága és a korszakhoz kapcsolódó politikai, érzelmi motívumok. Bár nem abszolút akadályokról van szó, mégis a korábbi korszakok történetíróinál nehezebb az e témákra vállalkozó történész dolga. A történeti tudat formálásában az irodalom és filmművészet jelentős segítséget nyújthat. A művészetek azonban természetesen nem helyettesíthetik a történetírást, nem vehetik át annak feladatát. A kiélezett helyzetek, az ellentmondások, és sokszor a szörnyűségek iránti természetesnek tekinthető vonzalom elvezethet egy egyoldalú, leegyszerűsített kép kialakulásához. Ugy tűnik az 50-es évek leértékelődnek, a Horthy-korszak pedig az emlékiratok hatására mintegy felértékelődik. A történelemtudomány és a történelmi ismeretterjesztés feladata is, hogy a megbillent egyensúlyt kiigazítsa.

Az ellenforradalom 25. évfordulója alkalmából a Népszabadságban cikksorozat mutatta be az elmúlt negyedszázad alatt elért fejlődést, ami hatékony hozzájárulás volt népünk történelmi tudatának pozitív formálásához. Nyilvánvaló azonban, hogy ez az időszak is hamarosan bekerül a történelmi tárgyú irodalmi alkotásokba és filmekbe, s újabb viták tárgyává lehet. Ezt példázza Bereményi Géza és Gothár Csaba "Megáll az idő" című filmje, amely a "hatvanas évekről" szól.

A történelemtudomány és a köznevelődés kérdéseit tárgyalva nem kerülhetjük el a történelmi-oktatás néhány problémáját sem. A történelmi, nemzeti tudat alapjait nagyrészt az iskolában rakják le, itt keltik fel az érdeklődést a történelem iránt, vagy itt riasztják el tőle a tanulókat egy életre. Nos, az iskolában, minden típusban, a történelemnek, mint tantárgynak a súlya a szükségesnek és reálisnak tekinthető mértéknél kisebb. Az utóbbi időben talán sikerült megállítani a további súlycsökkenést, de még messze vagyunk egy ideálisnak tekinthető aránytól. Kevés vigaszt nyújt, hogy szerte a világon, beleértve a környező országokat is, hasonló a

helyzet, nem speciális magyar jelenségről van szó. Rontja a helyzetet, hogy a tananyagcsökkentés, "korszerűsítés" mindenekelőtt a különböző tárgyak történeti vonatkozásait érintette, így az amúgy is csekély óraszámú történelem mögöttes területeit gyengítették. Erről a veszélyről szólt Unger Mátyás az egri tanácskozáson.

Az iskolai történelem-oktatásunk közismert gyengesége a túlzott absztrakcióra való törekvés már az általános iskolában is. Nemeskürty István mondotta néhány éve: "... a huszadik század történeti irodalmából fájdalmasan, sőt kinosan hiányzik az eseménytörténet..."

"S a gyerekek kénytelen-kelletlen nyögvenyelős elvi kijelentéseket, végeláthatatlan tézissorokat bifláznak."

"Gondolom, az én könyveim azért is kiváltják az érdeklődést, mert a történelmet annak veszem, ami. Márpedig a história, ugye, történés. A megtörtént leírása." /Ember és műveltség. Gondolat, 1976. 267. old./

Szólni kell továbbá a tudomány és az oktatás közötti lemaradásról, ami már a tankönyvekben is több évet jelent. A történelem-tanárok rendszeres továbbképzése csökkentené ezt az ellentmondást, de ez egyelőre nincs megfelelően megoldva. Marad az önképzés, amit legalább két tényező erősen kérdésessé tesz. Az egyik, hogy szakcikkek és monográfiák hatalmas tömegét kellene olvasni rendszeresen, amire a legtöbb tanárnak legjobb szándéka mellett sincs ideje. A másik, hogy értékes, szemléletformáló munkák 2-5000-es példányban jelennek meg, amihez egyszerűen nem lehet hozzájutni, nem beszélve most borsos árukról. Már csak e két tényező miatt sem szabadna egyedül az önképzésre hagyatkozni. Tervek szerint a modern kor tanításakor együtt kell oktatni a közgazdasági, jogi, szociológiai és történelmi alapismereteket. Mondani sem kell, hogy erre történelem-tanáraink jelentős része, talán döntő többsége nincs felkészülve. A posztgraduális képzés e tekintetben elkerülhetetlen lesz.

Nem megnyugtató a történelmet tanítók főiskolai, egyetemi képzése sem. A gyerekek történelem-szemléletének alapjait formázó tanítóképzőben például nem oktatnak történelmet, az ezirányú továbbképzés hiányát már említeni sem kell. Az egyetemi oktatásban pedig az irreális követelmények nincsenek összhangban a teljesítményekkel. Szegedi kutatók szociológiai vizsgálatából kiderül, hogy a magyar-történelem-szakos hallgatónak IV. évf. végére 200 ezer oldal kötelező olvasmányt kellene elolvasnia a pedagógiai és marxista tárgyú olvasmányokon kívül. /Szentirmai László: Az olvasó egyetemista, 1982./ S az eredmény: néhány hallgató bevallása szerint középiskolás tankönyvből tanul szigorlatokra. Reméljük ők a ritka kivételek, de mégis csak jellemző, hogy ők is történelem-szakos tanári oklevelet kaphatnak.

Végzetül az úgynevezett helytörténetírás, a honismeret és a közművelődés néhány kérdéséről szeretnék szólni. Ugy vélem, hogy erről a problémakörrel érdemtelenül keveset beszélünk. A több ízben megemlített egri tanácskozáson sem hallhattunk arról, hogy a helytörténet a történelmi ismeretek közvetítésének, a szemléletformálásnak milyen emberközeli, hatékony formája lehet. A jó értelemben vett lokálpatriotizmus erősítésével hozzájárulhat nemzettudatunk alakításához is. Az iránta megmutakozó érdeklődés miatt a közművelődés számára kimeríthetetlen kincsestárat jelenthet.

Kulcskérdés persze a színvonal. Korábban és manapság is okkal sok a fenntartás a helytörténeti munkákkal szemben. Ma már azonban a helytörténetírás valóságos tudományos műhelyei alakultak ki például Pécsen és Szegeden. Egyetemi tanszékek, akadémiai bizottságok, a Történelmi Társulat albizottságai segítik, szervezik és végzik az egyes kisebb régiók, városok és falvak, az egyes üzemek múltjának tudományos feltárását. Tudományos fokozatok, akadémiai kiadványok minősítik ezt a munkát.

Nem lehet persze lebecsülni a dilettantizmus veszélyét.

Gyakran előfordul, hogy monográfiák egyes részeinek írásával műkedvelőket biznak meg, akik esetleg nem elég felkészültek erre a feladatra. Nem kell bizonygatni, hogy a történetírás tudomány, amely más tudományokhoz hasonlóan magas felkészültséget igényel, ha ez nem is látszik az első tekintetre. Ilyenkor a lektori vélemények sem sokat segíthetnek.

A helytörténetírás több módszertani segítséget igényelne. Egyetemeken, főiskolákon a történelemszakos hallgatókat nem készítik fel a helytörténetírás, szerkesztés feladataira, holott a történelemtanárok legnagyobb részének a tudományos munka egyetlen lehetőségét jelenti. Némi hiányt pótol a Történelmi Társulat Üzemtörténeti Szakosztályának 1979-ben megjelent módszertani segédkönyve. Nem valószínű azonban, hogy ez minden történelemtanár rendelkezésére áll.

A Hazafias Népfront honismereti bizottságai és mások által kezdeményezett és felkarolt történelmi emlékgyűjtés, a régen volt események puszta leírása a történettudomány szempontjából sem lebecsülendő jelentőségű. Fontos értékmentést jelent. Természetesen ezek nem mindig tudományos teljesítmények, de mindenképpen értelmes szórakozásnak, hasznos munkának kell értékelnünk, s így közművelődési tevékenységünk fontos és szerves részét képezik.

Végezetül szeretném hangsúlyozni, hogy a történelem és a közművelődés bonyolult kapcsolatrendszerének csupán néhány kérdésére térhettem ki, más, az előadásban szereplőknél talán nagyobb horderejű tárgykörök érintetlenül maradtak. Remélem, az elmondottak némi segítséget nyújthatnak a közművelődés szakemberei, irányítói számára.